

BARKAMOL RIVOJLANGAN SHAXSNI TARBIYALASHDA HARAKATLI O'YINLARNING O'RNI

Jamilov Laziz Aziz o'g'li

*Buxoro davlat universiteti Jismoniy
madaniyat fakulteti 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Maqolada bolalarni o'yin mavjud bo'lgan shakllarda mavjud hayot bilan kengroq tanishtirishga imkon beradi. O'yin bolalarning turli xil faoliyati, o'yin ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Ularni fikrlash, his-tuyg'ular, tajribalar, o'yin muammosini hal qilishning faol usullarini izlash, ularning o'yin sharoitlari va sharoitlariga bo'ysunishi, o'yindagi bolalarning munosabatlari, o'yin orqali bola organik rivojlanadi, inson madaniyatining muhim qatlami kattalar o'rtasidagi munosabatlar - oilada, ularning kasbiy faoliyati va boshqalar. O'yin o'qituvchilar barcha ta'lim vazifalarini, shu jumladan o'rganishni hal qiladigan eng muhim faoliyat sifatida foydalaniladi.*

Kalit so'zlar: *o'yin, o'yin shakllari, o'yinning roli, individual yondashuv, rivojlanish, ta'lim, axloqiy, estetik, rol o'ynash, ijodiy o'yinlar, didaktik o'yinlar, ijodiy o'yinlar.*

Maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratish maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning mavjud tartibini qayta ko'rib chiqishni hamda maktabgacha ta'lim xizmatlarini ko'rsatishning zamonaviy usullarini joriy etishni talab qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublika si maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi qarorida Ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozim.

Bunda bolalarda Vatanga muhabbat hissini, oilaga, o'z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat, atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi haqida qarorda takidlangan.

Biz birinchi o'ringa maktabgacha yoshdagi bolalarga individual yondashish va maktabgacha ta'lim muassasasining o'z qadr-qimmatini saqlanib qolgan o'yinlarni qo'yish lozim. O'yinning rolini oshirish kabi maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati va unga ustunlik berish, albatta, ijobiydir.

O'yin orqali bola organik ravishda rivojlanadi, inson madaniyatining juda muhim qatlamini - o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi kattalar - oilada, ularning kasbiy faoliyati va boshqalar Hozirgi vaqtda zamonda tarbiya masalalari ayniqsa dolzarbdir.

Bolalarda vatanparvarlik, shuning uchun bolalar bog'chasida pedagogik faoliyatni tashkil etishdagi vazifalar rivojlantirishga qaratilgan fuqarolik va vatanparvarlik

fazilatlariga ega bo'lgan bolalar, insonparvarlik tuyg'ularini tarbiyalash, shakllantirish ijtimoiy faol, mustaqil, Davlat ta'lim standarti talablarini, o'yinlarning xilma-xilligini, har birining individualligini hisobga olgan holda, to'g'ri tashkil etilgan o'yin faoliyati bilan yordam beradigan intellektual rivojlangan ijodiy shaxsni tarbiyalashdan iborat. Bu o'z ona yurtlariga bo'lgan muhabbat va o'z xalqi bilan faxrlanish va tashqi dunyodan ajralmaslik hissi va xohish boylikni saqlash va oshirish qaratilishi lozim.

Shuning uchun o'qituvchilar sifatida bizning vazifamiz bu: bolani sevishga tarbiyalash va o'z oilasiga, uyiga, bog'chasiga, ko'cha, shahar, tabiatga va barcha tirik mavjudotlarga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish, tarbiya mehnatga hurmat, o'zbek tiliga qiziqishni rivojlantirish urf-odatlar, inson huquqlari bo'yicha oddiy bilimlarni shakllantirish, ona yurt haqidagi g'oyalarni kengaytirish bolalarni ramzlar bilan tanishtirish, davlat (gerb, bayroq, madhiya); mas'uliyat va mamlakat yutuqlari bilan faxrlanish tuyg'usini rivojlantirish; bag'rikenglikni shakllantirish, boshqa xalqlarga, ularning an'alariga hurmat tuyg'ulari, bolaning vatanparvarlik tarbiyasi murakkab ta'lim jarayoni, uning qalbida axloqiy tuyg'ularning rivojlantirishga yo'naltirish kerak.

Shunday qilib, o'yin eng ko'p harakatni talab qiladi. Tarbiyachi va bolalarning birgalikdagi faoliyatiga, o'yinga e'tibor berish maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ta'lim shakllari, bolalar faoliyatini qat'iy tartibga solishning yo'qligi, pedagogik jarayonni tashkil qilishda bolalar bog'chasi va dasturlarning mazmuniga hissa qo'shadi.

O'yin orqali fikrlash rivojlanadi, aqliy rivojlangan, o'z-o'zini takomillashtirishga muhtoj shaxs. Shunday ekan, buni ishonch bilan aytish mumkin maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati yosh - ruhiy va jismoniy kuchlar rivojlanadigan ta'lim usuli sifatida o'yin bola va ijtimoiy assimilyatsiya qilish usuli sifatida tajriba.

Professor P.F. Lesgaft shunday deb yozgan edi: "O'yin bor bajaradigan mashq hayotga tayyorgarlik. O'yinlar bola uchun eng foydali mashg'ulot bo'lib, u odatda uning odatlari va urf-odatlarining asosini tashkil etadigan harakatlarga o'rganib qoladi. kasblar, odatda, zavqlanishni ko'tarish hissi bilan bog'liq.

O'yin, bolaning faoliyati sifatida rivojlanadi o'z qonunlariga ko'ra. Nima sababdan o'yinning qonuniyatlari qay darajadafaoliyat ozmi-ko'pmi muvaffaqiyatga erishadi,ulardan pedagogik maqsadlarda, ish shakli, mazmuni yoki usuli sifatida foydalanish darajasida bolalar bilan o'yinni pedagogik sifatida birinchi bo'lib saralagan pedagogik hodisa, o'yin didaktik, u bajaradi o'quv vazifalari. Uning yordami bilan bolalarga beriladi shakl, o'lcham, rang, harakatni boshqarish haqida g'oyalar hisoblanadi.

Bolalar o'yinlari - juda qiyin. Garchi bu o'yinlar umumiy xususiyatlarga ega, ammo ular ko'pincha bir-biridan juda farq qiladi va ularni amalga oshirishning turli holatlariga bog'liq. O'yinlar tabiati bolalarning yoshi, ular o'ynash sharoitlari, jinsi, o'yinchoqlari va ularning ixtiyoridagi materiali, shuningdek, bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishi, oilada, bog'chada olingan tarbiyasiga bog'liq.

Funksional o'yinlar.

Ular turli funksiyalarga ega rivojlanmoqda tana va oyoq-qo'llarning harakati, bosh, bunday o'yinlardir bolaning yolg'on gapirishi, narsalarni ushlashi, ularni urishi. Bu o'yinlar bir yoshli bolalarga xosdir bolalar, keyin ular asta-sekin to'xtaydi.

Reseptiv o'yinlar.

Bunday o'yinlarda asosiy narsa tashqi impulslarni idrok etishdir. Bu yerda sezgi organlari, ko'rish, eshitish, rasmlarga qarab, kitoblar, farqlovchi tovushlar - bu o'yinlarning asosiy mazmuni. Bu o'yinlar bilan o'ynaladi bir yosh va undan katta yoshdagi bolalar, eng maqbul yosh - besh yil.

Rol o'ynash.

Ushbu o'yinlarda bolalar ma'lum bir rolni o'z zimmlariga oladilar va tasvirlangan vaziyatga o'rganadilar. Ular o'z o'yinlariga odatiy narsalarni kiritadilar rol so'zlari "men xuddi shifokorman (onam, o'qituvchi, haydovchi). Rolli o'yinlarda, qoida tariqasida, ko'p sonli ishtirokchilar. Bular aslida jamoaviy o'yinla hisoblanadi. Ko'proq mustaqil va yetuk harakatlar 137 bolalar shuning uchun ular bolaning nutqi va tafakkuri yetarlicha rivojlanganda amalga oshirilishi mumkin, taxminan ikki yoshdan boshlab, ular asosan katta maktabgacha yoshga to'g'ri keladi.

Konstruktiv o'yinlar.

Ular istagiga asoslanadi yaratish, diqqatni jamlash, ushbu o'yinlarda bolalarni konstruktiv materiallar, qurilish to'plamlari, taxtalar, qum, qog'oz, mato bo'laklari bilan ta'minlash kerak. Konstruktiv mazmuni o'yinlar - qurish, kesish, katlama. Bu o'yinlar mehnatning asosi hisoblanadi ko'nikmalar va ikki yoshga to'lgan bolalarni jalb qila boshlaydi. Eng maqbul yosh - 6 yosh. Psixologlar o'yinni maktabgacha yoshdagi bolaning, o'qituvchilarning faoliyati sifatida baholaydilar ta'lim metodi sifatida foydalanadilar. Shuning uchun ular bolalarning tashabbusi bilan paydo bo'ladigan, ya'ni mazmunini oldindan aytib bo'lmaydigan o'yinlarni ham boshqaradilar, shunday qilib, ular ham ta'lim beradi. Bundan tashqari, ular bolalarni jalb qilishadi oldindan tanlangan o'yinlarda bolaning shaxsiyatining ayrim tomonlarini rivojlantirish. Bu bilan pedagogik amaliyotda o'yinlarning ikkiga bo'linishi mavjud asosiy guruhlar:

Ijodiy o'yinlar.

Ular maktabgacha yoshdagi o'yinlarning eng boy va eng tipik guruhini tashkil qiladi.

Ular ijodiy deb ataladi, chunki bolalar maqsadi, mazmuni va qoidalarini aniqlash o'yinlar. Bu o'yinlarning o'ziga xos xususiyati - atrofdagi hayot, inson faoliyati va insonlar o'rtasidagi munosabatlarni aks ettirish. Har bir ijodiy o'yin go'yo dunyoning in'ikosidir. Ijodiy o'yinlarning muhim qismi rolli o'yinlardir.

Mahalliy psixologiyada qabul qilingan qarashlarga ko'ra, rolli o'yin bolalar o'yinini rivojlantirishning eng yuqori shakli hisoblanadi. U maktabgacha ta'lim muassasasida o'z yoshiga yetadi yoshi, bu davrda yetakchi faoliyat sifatida harakat qiladi.

Rolli o'yinda bolalar insonlarni, hayvonlarni, transportni va hokazolarni tasvirlaydi. Bolalar o'yinni haqiqatdan ajratadilar, ular tushunadilar Masalan, ular haqiqiy haydovchi emasligi, biroq, bolalar o'yin haqiqiy hayot emasligini bilishsa-da, ular haqiqatan ham o'z rollarini samimiy his qilishadi hayotga munosabatini, fikrlarini ifodalash ular o'yinni jiddiy qabul qilishadi, chunki rolli o'yin boy turli xil hissiy tajribalar, bu bolaning ongida chuqur iz qoldiradi, bu uning unga bo'lgan munosabatiga ta'sir qiladi.

Ijodiy o'yinlardan biri dramatik o'yinlardir. Ushbu o'yinlarda bolalar hikoya mavzusidagi voqealarni tasvirlaydilar, ertaklar, teatrlashtirilgan o'yinlar. Ularda

bolalar rivojlanish ishi g'oyasini o'zlashtiradilar harakatlar, hodisalarning borishi va ularning shartliligi. Bolalarning ijodkorligi ularda namoyon bo'ladi. Qahramonni to'g'ri tasvirlash, badiiy ish, o'yindan beri qahramonlarning tajribalari ko'pincha bolaning shaxsiy tajribasi bilan birlashadi va shu bilan birga bola qahramonni imkon qadar haqiqat va samimiy tasvirlash uchun ko'p harakat qiladi, biz dramatik o'yinlarini biriktiramiz. Bu bolalarga katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Ijodiy o'yinlarning keyingi kichik turlari konstruktiv o'yinlardir. Ular rahbarlik qiladilar bolaning turli xil qurilish turlariga e'tiborini jalb qilish, konstruktiv ko'nikmalarni o'rgatish, tashkil qiladi va birlashtiradi.

Bu o'yinlar guruhi tizimli ravishda mashq qilish imkoniyati uchun juda muhim bo'lgan ma'lum ko'nikmalar jismoniy va aqliy rivojlanish, xarakter va irodani tarbiyalash uchun bolalar bog'chasida ularsiz bog'da tarbiyaviy ishlarni olib borish qiyin bo'lar edi. Bunday o'yinlar bolalar o'rganadilar yoki bir-biridan yoki kattalardan. Ularning ko'plari sifatida avloddan-avlodga o'tib kelgan xalq o'yinlari. Ular bolalarga juda yaqin va qiziqarli, chunki ular bolalar hayotini aks ettiradi.

Didaktik o'yinlar - asosiy ishlab chiqish bolalarning aqliy qobiliyatlari. Ularda bolaning sezgi organlari rivojlanadi, diqqati, xotirasi, mantiqiy tafakkuri charxlanadi va rivojlanadi. Ammo didaktik o'yin, bilimlarni mustahkamlashning samarali usuli bo'lsa-da, u mashg'ulotga aylanmasligi kerak. Bu shuni anglatadiki, unda o'yin lahzasi bo'lishi kerak. O'yin bolani faqat qachon qiziqarli bo'lsa, o'ziga jalb qiladi bu bolalarga quvonch va zavq bag'ishlaydi.

Hozirgi vaqtda, avvalgidek, didaktik o'yinga katta ahamiyat berilmoqda. Uning aniq samaradorligi ko'p yillik amaliyot tajribasini tasdiqlovchi o'sayotgan bolaning madaniyati bolalar bilan, nafaqat mashhur o'qituvchilar, balki umuman pedagoglar faoliyatida har qanday didaktik o'yinning asosiy maqsadi o'qitish, shuning uchun uning asosiy komponenti didaktik 138 vazifadir, maktabgacha yoshdagi bolaning o'yin xonasidan yashiringan. Bola shunchaki o'ynaydi, lekin ichki psixologik ma'noga ko'ra, bu bevosita o'rganish jarayoni hisoblanadi.

Didaktik vazifa maqsad bilan belgilanadi bolalarni o'qitish va tarbiyalash ta'lim dasturi, har biri uchun qaerda yosh guruhida belgilangan hajm bilim, bolalar egallashlari kerak bo'lgan ko'nikma va qobiliyatlar xuddi shu didaktik o'yin turli

usullarda qo'llanilishi mumkin. ta'lim faoliyatini yo'naltiradi va bolalarni o'qitishning turli vazifalarini bajaradi.

Shunday qilib, didaktik o'yin quyidagilarga yordam beradi:

- konitiv qobiliyatlarni rivojlantirish;
- yangi bilimlarni egallash, ularni umumlashtirish va mustahkamlash;
- o'yin jarayonida ular ijtimoiy jihatdan o'rganadilar aqliy vositalar va usullar ishlab chiqilgan faoliyat;
- didaktik o'yinlar jarayonida, ko'p murakkab hodisalar (shu jumladan tabiat hodisalari) oddiylikka bo'linadi aksincha, yakka hodisalar umumlashtiriladi, shuning uchun u amalga oshiriladi. analitik va sintetik faoliyat.

Shu bilan birga, o'yinlar xotirani, diqqatni, kuzatishni rivojlantirishga yordam beradi; bolalarga tabiat ob'ektlarining o'zlari bilan ishlash, ularni solishtirish va individual tashqi xususiyatlarning o'zgarishini qayd etish imkoniyatini beradi.

O'yin pedagogik jarayonda qo'llanilsa, kuchli tarbiya omiliga aylanadi tashkilotlar bolalar hayoti va faoliyati bu shuni anglatadiki, bolalar hayotining asosiy ko'rinishlari

maktabgacha yosh, ya'ni ularning qiziqishlari, so'rovlar, muloqot, turli shakllardagi o'yinlar bilan qondiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hayotida mavjud allaqachon rivojlangan ijtimoiy tamoyil. Bu bolalarning munosabatida o'zini namoyon qiladi bir-biri bilan, qanday harakatlar amalga oshiriladi, qanday xatti-harakatlar shakllari, qiziqishlar faollashadi. Bu o'yinlar pedagogikasining ommaviy boshlanishi har bir holatda foydalanadi. O'yindagi bolaning hayotini alohida mavjudot sifatida tasavvur qilish lozim. Shuning uchun, o'yinda alohida ta'lim bilan cheklanib bo'lmaydi.

O'yin jamoasidan tashqarida bolaning shaxsiyati. Bu yerda biz faqat jamoatchilik haqida gapirishimiz mumkin bolalar hayoti, ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalarini egallash haqida, o'yinlarga shunday xarakter va yo'nalish berish, ular bolalarni xulq-atvor va munosabatning ijobiy omillariga undaydigan mazmun haqida suhbat olib boriladi.

O'yin bolalar bog'chasida bolalarni tarbiyalash usuli sifatida, bu ijtimoiy tamoyilga tayanadi va foydalanadi. Aynan shunday sharoitlarda keng ko'lamli ishlarni zudlik bilan amalga oshirish kerak bolalar jamoasining kundalik faoliyati bilan bog'liq o'quv vazifalari, tarbiyalash kabi ijtimoiy xulq-atvor, jamoada hayot odatlari, individuallikni shakllantirish. Bolalar bog'chasi pedagogikasida ko'plab vazifalar og'zaki shaklda hal qilingan.

Didaktik o'yinchoqlar - piramidalar, krujkalar, tuxumlar - uy maqsadlari bor, bolalar tuxumning yarmidan, plastinkadan telefon yasash, krujkalar - halqalardan. Yumshoq o'yinchoqlar - ayiq, xo'roz, quyon - keng va ko'p jihatdan qo'llaniladi: ayiq - "o'g'il", sayohatlar ishtirokchisi, quyon - uxlayotgan, kasal. Dvigatellar - avtomobil trolleybus - odatda tekis chiziqda ishlatiladi, bolalar har bir materialdan keng va turli yo'llar bilan foydalanadilar. O'yindagi materialning maqsadi o'zgartiriladi, u bo'ladi faqat turli xil ishlarni amalga oshirish uchun vositadir. Materiallar va o'yinchoqlarning

oqilona tanlovi ko'p jihatdan ulardan to'g'ri foydalanishni belgilaydi. Bolalarni ko'rsatmalar bilan bog'lamasdan, bu o'yinchoq bilan qanday o'ynash kerak, lekin bolalarga eng qiziqarli narsalarni ko'rsatish kerak uni qanday ishlatish kerak: minish uchun maslahat bering, o'tirish o'rniga qo'g'irchoq va qo'llarda uni ushlab turing.

Katta maktabgacha yoshda bolaning o'yinchoqqa munosabati sezilarli darajada o'zgaradi. O'yinchoqlarning o'yinlardagi roli ham o'zgarib bormoqda. Bolaga allaqachon o'yinchoq bilan ifodalangan kamroq tayyor tasvir kerak. Turli yoshda ularning bosqichlari o'ziga xoslik bilan tavsiflanadi xususiyatlari, shuning uchun jamoatchilikning rivojlanish darajasi va uning namoyon bo'lish doirasi har xil. O'yin guruhlari natijalar va ayni paytda bolalar jamiyatining aniq hayotining so'zlovchisi sifatida ishlaydi. Aynan ularning o'yin hayotida harakatlar, munosabatlarning murakkab sohasi g'ayrioddiy yorqinlik bilan namoyon bo'ladi.

Bolalarni axloqiy me'yorlarga tushunishni o'rganish va baho beriladi. Jamiyatdagi harakatlar, bola bu sohadan murakkab narsani tushunishdan oldin, u o'rganadi.

Shunday qilib, bolalarning o'yinlardagi munosabatlari - mavjudligi uchun muhim element hisoblanadi. Tuyg'ular munosabatlar bilan ham bog'liq: o'zidan va boshqalardan qoniqish yoki 139 norozilik, quvonch, bolalarcha mag'rurlik, hasad, yosh bolalardagi bu his-tuyg'ular, tajribalar doirasi juda xilma-xildir. Bundan tashqari, o'yinlarda shakllanadigan his-tuyg'ular juda muhim ahamiyatga ega. O'yinda bolaning ishtiyoqini qondirish. Bu ehtiros qachon qondirish mumkin ular o'yinda, o'yinda to'liq qoniqish hosil qiladi. O'yinlar bola o'zi uchun qiziqarli bo'lgan bolalar jamiyatini, tajribalarini topadi quvonch, qayg'u, hamdardlik va do'stlik tug'iladi. Har bir bola uchun faoliyat barcha bolalar uchun yagona bo'lib xizmat qiladi. O'yinni o'z-o'zidan paydo bo'ladigan hodisadan aylantirish muhimdir. O'yinlarda qatnashib, bolalar har biridan xursand bo'lishadi bosqichma-bosqich, atrof-muhitdagi yangi narsalarni kashf qilish ularning dunyosi, hayot talab qiladigan ko'nikmalarni egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Pedagogika pod red. I.P. Podlasogo, uchebnik dlya VUZov, 2001 god.
2. «Programma vospitaniya i obucheniya v detskom sadu», pod red. M.A. Vasilevoy, V.V. Gerbovoy, T.S. Komarovoy. 2005g.
3. Jurnal «Vospitatel DOU» №4, 2010g.
4. Jurnal «Doshkolnoe vospitanie» №2, 2003 g.